

gerektiğini düşünen yazar, çağdaş Müslümanların klasik entelektüel geleneği üstlenmede ve yeni yorumlar geliştirmede daha sorumlu ve dikkatli olmaları gerektiğini ifade etmektedir. Kitap boyunca muhafazakâr ve liberal olarak tanımladığı her iki kesimin Kur'an ve hadislerin otoritesine dair tutarsız davranışlarını ortaya koyarak eleştiren yazar, sonuç olarak her iki tarafın da argümanlarındaki metodolojik kaymalara ve tutarsızlıklara işaret etmektedir. Kitapla ilgili bir diğer ilginç husus da Ortadoğu ve Asya gibi Müslümanların yoğun olduğu toplumların yanı sıra, Kuzey Amerika gibi az Müslüman nüfusa sahip toplumların da İslâm düşünce ve pratiğinde kalıcı gelişmelere ön ayak olabileceğini ileri sürmesidir.

Sonuç olarak, Kecia Ali'nin, XXI. yüzyılda yaşayan Amerikalı Müslüman bir feminist akademisyen olarak cinsel etikle ilgili klasik yaklaşımları anlamaya ve objektif bir şekilde yansıtmaya, klasik ve modern İslâm söylemlerini analitik olarak karşılaştırarak konuyu sunmaya gayret ettiği görülmektedir. Kitap, klasik ve modern dönem ikiliğini yansıtmak üzere seçtiği bazı hususlar, bunlar arasında kurduğu benzerlik ve tezat ilişkisi açılarından itiraza açık olsa da, değişen sosyal-ekonomik ve kültürel yapı çerçevesinde işlenmeyi gerekli kılan konuların İslâmî perspektiften gündeme taşınması, tartışılması ve üzerinde ciddiyetle düşünülüp önemli soruların sorulması açısından kanaatimizce oldukça önemlidir. Metin içinde belirtilen tenkitlerin ötesinde, bu çalışma, cinsel etik ve kadınla bağlantılı çetrefil meselelere farklı bir bakış açısı sunması, itirafı zor olan bazı gerçekleri dile getirmesi ve yazarın kendi bakış açısını yansıtmaya açısından dikkate değer bir çalışma özelliğine sahiptir.

Tuba Erkoç

(Arş. Gör., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)

Hanefî Mezhebi Bağlamında İslâm Hukukunda Küllî Kaideler

Necmettin Kızılkaya

İstanbul: İz Yayıncılık, 2013, 456 sayfa.

Fukahanın, tevarüs eden fikhî birikimi sistematik olarak yorumlamalarının en önemli ürünlerinden biri olan ve fıkıh, fıkıh usulü ilimlerinin alt disiplini olarak gelişen kavâid edebiyatı İslâm hukuk tarihinde önemli bir yere sahiptir. Sistematik fikhî birikimden beslenen kavâid ilmi, modern dönemde de maslahat düşüncesiyle ilişkilendirilerek birçok çalışmaya konu olmuştur.

Ancak yapılan bu çalışmaların birçoğu, yazar Necmettin Kızılkaya'nın da ifade ettiği gibi, klasik eserlerdeki kaidelerin tespitine ya da nasıl uygulandığının incelenmesine hasredilmiştir. Türkçe'de daha çok makale düzeyinde yapılan çalışmalar da benzer niteliktedir. Günümüz İslâm hukuk düşüncesinde de önemi haiz olan kavâid edebiyatını Hanefî mezhebi bağlamında inceleyen yazar, İslâm hukuku alanında özellikle ülkemizde yapılan çalışmaların üzerinde pek durmadıkları; fakat konunun mahiyetinin ve öneminin anlaşılmasında öncelikli olarak gerekli olan tarihî gelişim sürecini detaylı ve sistematik bir çalışma ile okuyucuya sunmaktadır.

“Hanefî Mezhebinde Kavâid İlmi ve Gelişimi” başlıklı doktora tezi çalışmasının kitaplaştırılmış hali olan kitapta yazar, İslâmî ilimlerde ve özellikle ilmin tevarüsünde ve gelişiminde yadsınamaz öneme sahip olan mezhep sistematığının önemine ve işlevine vurgu yapmakta ve kavâid edebiyatını bu perspektiften değerlendirmektedir. Fıkıhın durakladığının iddia edildiği dönemde, fıkıhın dinamizmini sağlayan kavâid, furûk ve nevâzil gibi fıkha ait birçok alt disiplinin ortaya çıkmasının fıkıhın canlılığını yitirdiği iddiasına bir cevap teşkil ettiğini belirtmektedir. Bu nedenle fıkıh ve İslâmî ilimler içerisinde alt disiplinlere dair yapılan çalışmaların, ilimlerin tarihini ve gelişimini anlamadaki önemini vurgulamakta, buna bağlı olarak kavâid literatürünün fıkıhın anlaşılmasında ve fikhî tefekkürün devam etmesinde gözden uzak tutulmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Çünkü kavâid eserleri, fıkıh âlimlerinin mezhebe ait mâlûmatı ilkesel bir yöntemle okumaları neticesinde ortaya konmuş ve mezhebe dayalı fikhî birikimin kaynaklarından birini teşkil etmiştir.

Bu kitapta yazarın amaçlarından biri, kendisinin de açıkça ifade ettiği gibi, fıkıh ve fıkıh usulü dışında, içerisinde kavâid ilminin de yer aldığı farklı alt disiplinlerin bulunduğunu ortaya koymaktır. Bununla birlikte, mezhep kavramının fıkıh ve bütün İslâmî ilimlerde bilginin kopukluk olmaksızın sistemli bir biçimde birbirine eklenerek tevarüs ettiğinin, kavâid literatürü kapsamında ortaya konması da çalışmanın temel amaçları arasındadır. Yazar, fikhî kaideler çerçevesinde kavâid edebiyatı kapsamında fukahânın nasıl bir fıkıh dili oluşturduklarının tespit edilmesini de kitabın temel amaçlarından biri olarak dile getirmektedir (s. 25). Yazar Giriş kısmında belirttiği bu amaçlara, çalışmada önemli ölçüde ulaşmış ve bu kapsamda tutarlı bir fikir örgüsüyle çalışmasını kaleme almış gözükmektedir.

Yazarın konuyu ele almadan önce araştırmacılara sunduğu literatürle ilgili değerlendirmeler bölümü konuyla ilgili yakın dönem literatürünün tanıtılması ve konunun akademik çevrede ve güncel olarak ne şekilde ele alındığını yansıtması açısından önemli ve doyurucudur. Bu kısımda yazar, ilgili literatürü Arapça, Türkçe ve İngilizce eserler kapsamında analiz etmektedir.

Yakın dönem Arapça kavâid literatürünün daha çok betimleyici ve kendini tekrar eden bir yapı arz ettiğini belirten yazar, modern Türkçe kavâid literatürünün ise eser ve yazarla sınırlı ve derinliği eksik çalışmalardan oluştuğunu dile getirmektedir. Kavâid konusuna ilginin az olduğu İngilizce literatürde ise kavâidin fikhin geriye doğru inşa edildiği anlayışı temelinde ele alındığı tespitinde bulunmaktadır.

Birinci bölümde kaide kavramının analizine ve terimleşme sürecine yer veren yazar, kaide terimini ayrıntılı bir şekilde açıklayarak ilgili tanımları incelemekte ve kaideyle ilişkili olan, prensip, fikhî hüküm, dâbıt, asl, külliyyât, kanun gibi kavramlara ve bu kavramların kaide kavramı ile bağlantılarına da değinmektedir. İlgili tanımları değerlendirdikten sonra yazar, fikhî kaideyi “fikhin değişik bölümlerine ait meseleleri kuşatan küllî kazıyye” (s. 58) şeklinde tarif ederken usûl-i fikh kaidelerini de fûrû-i fikh kaidelerinden ayırarak “usul konularıyla ilgili meselelere hâkim olan kazıyye” (s. 75) şeklinde tanımlamaktadır. Tanımları hem modern hem de klasik fikh anlayışı çerçevesinde incelemekte ve birçok ilimde temel kavramlardan biri olan kavramın bu özelliğine de dikkat çekmektedir. Yazarın kaide kavramıyla ilgili kavramlara yer vermesi ve açıklamalarda bulunması, kaide kavramı hakkındaki kafa karışıklığının giderilmesi ve kavramın net tanımının ve mahiyetinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Yazarın usul ve fûrû kaidelerini birbirinden ayırması, bu ilimlerin yapısına göre kaidelerin de farklı bir anlam ifade ettiğini belirtmesi açısından önemlidir. Zira mevcut literatürde kavramsal çalışmalar yapılmış ise de yazar, kaide kavramını kapsamlı bir şekilde ele alarak hem mevcut anlayışı ortaya koymakta hem de kaide kavramının literatürdeki yerini belirlemeye ışık tutmaktadır. Özellikle kaide kavramını, ilişkili olduğu nazariye, dâbıt, asl, fikhî hüküm kavramlarıyla ilişkili olarak ele alması mevcut birtakım yanlış değerlendirmeleri tespit edici niteliktedir. Ayrıca yazarın ilgili kavramları tarihî süreç içerisinde ele alması ve kaide kavramını da bu çerçevede değerlendirmesi kaidenin terimleşme sürecini gözler önüne sermesi bakımından önem arz etmektedir. Bu yöntem, kaidenin hangi dönemde nasıl bir anlayışla ele alındığını göstermesi bakımından da dikkat çekicidir. Örneğin kaide kavramıyla alâkalı modern kanunlar ile fikh literatürüne giren nazariye kavramının fikhin modern hukuk sistematiğiyle aynı görülerek nazariye ve kaidenin birbirlerinin yerine kullanılabilir olduğuna dair iddiaların ortaya çıkması modern dönemde kaidelerin nasıl algılandığına, bununla birlikte fikh anlayışında ne gibi değişiklik ve farklılıkların ortaya çıktığına dair ipuçları içermektedir (s. 67-68).

Kaynak gösterilen eserlerin konuyla ilgili otorite sayılan eserler olması ve Hanefî mezhebini incelerken farklı mezhep âlimlerinden otorite isimlere yer

vermesi eserin mevcut literatürü değerlendirme açısından başarılı olduğunu göstermektedir. Yazar, gerekli bilgileri ve değerlendirmeleri detaylı incelemelerde bulunarak işaret etmeyi ihmal etmemiş ve ilgili verileri tarihî süreç ve fıkıh anlayışı çerçevesinde sistematik bir örgüyle okuyucuya sunmuştur. Eserin bu özelliği, özellikle İslâm hukuku ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalarda İslâm hukukunun tarihsel arka planını çok fazla dikkate almayan ve derinlikli ve nitelikli bir incelemenin yapılmadığı eserlerin eksik yönünü kendi konusu kapsamında ikmal etmektedir. Kaynakçası oldukça geniş olan çalışmada kavâid edebiyatı ile sınırlı kalınmayıp konuyla ilgili nevâzil, furûk, eşbâh vb. literatürleri de dikkate alınmıştır.

Fürû-i fikhın usûl-i fikh tarafından mı yoksa usûl-i fikhın fürû-i fikh tarafından mı inşa edildiğine yönelik modern tartışmayla irtibatlı olarak yazar, küllî kaidenin usul ilminde olduğu gibi sonradan tedvin edilmesinin, usulün fürû ekseninde inşa edildiğinin göstergesi olmadığını, küllî kaidelerin naslar ekseninde müçtehidin zihninde var olduğunu ifade etmektedir. Bununla irtibatlı olarak mezhep imamlarının ve talebelerinin içtihatlarında hükümlerin küllî kaideler üzerine bina edildiğini ancak o dönemde veciz ve hüküm bildirme odaklı bir yazım tarzı benimsendiği için ilgili küllî kaidelerin sarahaten aktarılmadığını vurgulamaktadır (s. 93). Ayrıca kavâidin muasır dönemde çok sık bir biçimde değerlendirilmesi ve kaynak olarak fikhî birikimin göz ardı edilerek sadece nasların dikkate alınmasını bir problem olarak tespit etmekte, fikhî birikimin, naslarla birlikte bir bütün olarak kavâid edebiyatının kaynağını teşkil ettiğinin altını çizmektedir. Kavramsal çerçevenin ortaya konulduğu bu bölümde, kavâidin kavramsal çerçevesinin tespitinde ilgili literatürden hareketle klasik ve modern dönemde kavramların gelişimi göz önünde bulundurularak literatür incelemesine dayalı bir kavram analizi yapılmıştır.

Yazarın, ikinci bölümde fıkıh ilmindeki edebî türlerle ilgili değerlendirmeleri de fıkıh ve kavâid edebiyatına bakış açısını yansıtmaktadır. Mevcut müktesebat üzerinden şerh, hâşiye, ta'lik, muhtasar gibi yazım türlerinin gelişmesi bu çerçevede ilgili literatürün usul ve fürû ile sınırlı kalmayıp birçok alt disiplinlerle fikhî tefekkürün devam ettirilmesi, fikhın durakladığı iddia edilen dönemin var olanın tekrarı değil, hukukî tefekkürün sistematik olarak geliştirildiği bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede yazar, kavâid edebiyatının gelişimini incelediği bu bölümde fikhın alt disiplinlerinin teşekkülüne kısaca değindikten sonra tahrîcül-fürû ale'l-usûl ve furûk literatürünün kavâid literatürü ile ilişkisine değinerek kavâid edebiyatının ilgili alt disiplinlerle bağlantısını gözden uzak tutmamıştır. Kavâid literatürünün IV.(X.) yüzyılda Bağdat, VII.(XIII.) yüzyıldan itibaren ise Mısır merkezli geliştiğini tespit eden yazar, bu dönemi Hanefî mezhebi ekseninde

incelemekle beraber, bu süreçte diğer mezheplerin ilgili telifleri hakkında da değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu kapsamda ilgili dönemi ve mezhebi temsil kabiliyeti yüksek eserler hakkında açıklamalarda bulunmakta, muhteva analizi yaparak bu eserleri kavâid literatürünün gelişimi ve tarihî süreci kapsamında ele almaktadır. Hanefî mezhebi kapsamında kavâid literatürünü ele alan eserin diğer mezheplerin kavâid literatürü hakkında bilgi vermesi eserin içerik açısından zengin olmasını sağlamakta ve diğer mezheplerle kıyaslama imkânı vermektedir. Fakat mâlûmatın çokluğu, zaman zaman konu bütünlüğünü sağlamayı zorlaştırmaktadır. Bu bölümde yazarın örnekler, otorite eserler ve gerekli muhteva analizleriyle kavâidin gelişim ve sistemleşme sürecini ele alması, bu mâlûmatı tarihî mâlûmatla destekleyerek ve detaylarına çok girmeden tarihî ve coğrafi etkenleri de dikkate alması, konunun diğer eserlerde eksik bırakılan yönünü, yani kavâidin tarihsel süreci, literatürdeki yeri, ilgili tartışmalar ve bakış açılarını sistematik bir şekilde sunması, çalışmayı değerli kılan en önemli hususlardan biridir. Zira mevcut telifat daha çok küllî kaidelerden biri üzerinde fıkıh literatürünün incelenmesi, klasik kaynaklarda yer alan kaidelerin tespiti ve uygulamasından oluşan çalışmalardan ibarettir. Yazar hem kavâid çalışmalarını Hanefî mezhebi ekseninde geniş bir bakış açısıyla ele almakta hem de yakın dönemde kavâid ile ilgili yapılmış çalışmaları ve konuya yönelik farklı bakış açılarını ve literatürü değerlendirerek önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Yazar her ne kadar kavâid literatürünün gelişiminde son merhaleyi ifade eden *Mecelle*'yi, kendisini ortaya çıkaran şartlar dikkate alındığında, dönemi itibarıyla önemli ve başarılı sayılması gereken bir çalışma olarak görse de, kavâid açısından başarılı ve bu literatürün özelliklerini yansıtan bir çalışma olduğunu söylemenin pek mümkün olmadığını ifade etmektedir (s. 273). *Mecelle*, kendinden önceki kavâid çalışmalarından farklı bir yapı arz etmekle birlikte, kendinden sonra gelen telifatı önemli ölçüde etkilemiş ve kavâid literatüründe farklı bir merhaleye adım atılmasında öncü olmuştur. *Mecelle*'yi kavâid eserlerinden ayıran unsurlardan biri, içeriklerindeki farklılık olmakla beraber, kavâid eserlerinin ele alınmasındaki temel saik fikhî meselelerin ilgili oldukları asıllarla bağlantısını ortaya koymak iken, *Mecelle* mahkemelerde uygulanacak bir kanun metni olarak siyasî bir amaçla hazırlanmıştır. Bu sebeple, yazarın ifadesine göre, *Mecelle* bir kavâid eseri değil, “kendi içerisinde tutarlı modern bir hukuk kitabı” olarak değerlendirilmelidir (s. 177). Tarihî verilerin önem arz ettiği bu bölümde tabakat eserleri de kaynak olarak kullanılarak eserler tematik bir yöntemle ele alınmış, kavâid müelliflerinin yaşadıkları coğrafya ve hoca-talebe ilişkileri de dikkate alınarak tarihsel kronoloji içerisinde incelenmiştir.

Üçüncü bölümde kavâidin mahiyeti, özellikleri, işlevi ve sistematîği hakkında detaylı bilgiler veren yazar, literatürde yer alan eserlere atıfta bulunmakta ve konuyla ilgili örnekler sunmaktadır. Yazar bu bölümde Hanefî mezhebi ekseninde kavâid çalışmalarının dışında kavâidin muhtasar, şerh, hâşiye, nevâzil, fetâvâ ve usul literatüründeki yerini de incelemiş, ilgili literatürde yer alan örneklerin analiziyle konuyu zenginleştirmiştir. Ayrıca bölümler arasında güçlü ve tutarlı bir irtibatın oluşturulduğu görülmektedir.

Kavâidin mahiyeti, sistematîği, fıkıh edebiyatı ve fıkıh tarihi içerisindeki konumu hakkında önemli bilgiler içeren çalışma sistematik bir bütünlüğe sahip olmasının yanında, akademik ve anlaşılır bir dille kaleme alınmıştır. Çalışmanın, Hanefî mezhebinin tamamını kapsamı açısından bir çalışmada incelenmesi mümkün olmayan geniş bir inceleme sahasını içerdiği düşünülebilirse de konunun mahiyetini ve tarihî bütünlüğünü ele alan çalışmaların sınırlılığı sebebiyle eser, belirlenen sınırlarıyla literatürdeki boşluğu doldurmaktadır. Bununla birlikte eserin adı ile muhtevası arasında tam bir uyum olmadığı görülmektedir. Eserin adı, modern çalışmaların birçoğunda görüldüğü gibi kavâidin genel olarak incelendiği ve Hanefî mezhebindeki yerine yönelik bilgiler sunulduğu intibakı vermektedir. Fakat eserin muhtevası incelendiğinde günümüzde kavâid hakkında yapılan çalışmaların içeriklerinden ve yöntemlerinden farklı olarak konunun kavramsal çerçevesinin analizi, tarihî süreç içerisinde gelişimi ve sistemleştirilmesi bağlamında ele alındığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak fıkıhın ve fıkıh usulünün mahiyetinin anlaşılmasına önemli bir katkıda bulunan çalışma, fikhî birikimin kavâid edebiyatı gibi alt disiplinlerle birlikte nasıl temayüz ettiğine ışık tutmaktadır. Konu ile ilgili yapılacak çalışmalarda kavâid edebiyatının daha sınırlı bir tarihî süreçle ve tarihî, coğrafi, ilmî ve siyasî şartlar dikkate alınarak dar bir çerçevede; fakat derinlikli araştırmalarla ele alınması, şüphesiz literatürün sağlıklı ve tutarlı bir biçimde okunmasına hizmet edecektir. Bununla birlikte küllî kaidelerin mezhep sistematîği içerisinde fikhî düşüncede ve içtihatlarla nasıl geliştiğinin ve hangi yöntemlerle fikhî tefekkür içerisinde tebellür ettiğinin bu bütünlük içerisinde incelenmesi de kavâid edebiyatının anlaşılmasında ve geliştirilmesinde önem arz etmektedir.

Selma Çakmak

(Arş. Gör., Yalova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi)